

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

DOI: 10.18372/2307-9061.63.16711

УДК 340.132.6(045)

Р. А. Калюжний,

доктор юридичних наук, професор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4694-7764>

Л. О. Шапенко,

кандидат юридичних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7351-641X>

ПРАВОВЕ ПОЧУТТЯ ЯК СКЛАДОВА ПРАВАЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: shapenkol@ukr.net

Мета статті полягає у дослідженні сутності поняття «правове почуття» як необхідного елемента під час здійснення правозастосовної діяльності органами державної влади, а також характеристики його ролі і цінності для забезпечення механізму правового регулювання в цілому. *Методи дослідження:* методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціально юридичні методи пізнання, використання яких дозволило проаналізувати різні концептуальні підходи до вироблення уявлень щодо співвідношення інтелекту та інтуїції, впливу відчуття права, правових емоцій та правового мислення на процес пізнання і застосування права. *Результати:* результатом даної наукової роботи стала розробка теоретичних положень, на основі яких сформульовано визначення правового почуття як соціально-психологічного (емоційного) відношення людини до права, правової дійсності, правових приписів та настанов, заснованого на загальновизнаному ідеалі добра і справедливості. Також авторами доведено значення правового почуття для побудови та функціонування цілісної, ефективної і інклюзивної системи органів державної влади, зокрема завдяки його спроможності перетворювати закон у більш потужний інструмент, здатний забезпечити соціальну справедливість та дотримання принципу верховенства права. *Обговорення:* правове почуття є складним соціально-психологічним явищем, яке існує у кожного індивіда, суспільства в цілому впродовж усієї історії його розвитку. Його роль у сучасних умовах може і повинна бути посилена в усіх відношеннях, так як це є одним із важливих передумов побудови правової держави і демократичного громадянського суспільства. Досліджені наукові ідеї мають важливе значення для вдосконалення роботи органів державної влади. Їх впровадження безпосередньо в процес прийняття юридичних рішень зумовить розвиток емоційного інтелекту та спонукатиме працівників державних органів більш етично займатися своєю професією, сприятиме прояву поваги до людей, тим самим розширюючи доступ громадян до правосуддя, їх можливості участі в управлінні публічними справами тощо.

Ключові слова: правові емоції; правове почуття; правове мислення; правозастосовна діяльність; правосвідомість; справедливість.

Постановка проблеми та її актуальність.
Правозастосовна діяльність посідає значне міс-

це в механізмі правового регулювання, адже головне її функціональне призначення полягає у

забезпеченні своєчасної та ефективної реалізації нормативно-правових приписів. Виконуючи важливі завдання в системі праворегулювання, правозастосування швидше, порівняно з правотворчістю, реагує на суспільні зміни, адаптується до нових потреб трансформаційних процесів у правовій сфері та суспільному житті в цілому. Правозастосування являє собою не лише діяльність компетентних державних органів і їх посадових осіб, яка спрямована на регулювання соціальних відносин на мікро- та макрорівні, а й своєрідне соціокультурне явище, що виконує роль об'єктивно необхідного та соціально корисного інструменту, який стимулює прогрес у правовій системі.

Умови глобалізації та її перетворення, які нині переживає українське суспільство, зумовлюють нові уявлення про зміст та призначення правозастосовної діяльності, а також появу питань щодо оновлення підходів до перспектив підвищення рівня правосвідомості суб'єктів державної влади, зокрема в аспекті дотримання ідей справедливості й гуманізму, гарантування пріоритетності прав і свобод людини та громадянина над державними інтересами, забезпечення дії «живого» права тощо. А це в свою чергу актуалізує науковий інтерес до визначення сутності та ролі правового почуття як невід'ємної складової процесу застосування норм права представниками органів державної влади.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Характеризуючи стан наукових розробок із досліджуваної тематики, слід сказати, що проблема правових почуттів не є новою. Оскільки питання щодо змісту і ролі правового почуття, правових емоцій набули широкого інтересу серед вчених-правознавців та інших науковців ще з кінця ХІХ – початку ХХ ст.ст. Значний внесок у даному напрямку був здійснений фундатором психологічної школи права Л. Петражицьким, автором «соціологічної» теорії утворення та розвитку держави і права Р. Ієрингом та розробником концепції «живого права» Є. Ерліхом.

Нині ж, після тривалої перерви в часи домінування позитивного права, досить помітним є повернення у здійсненні наукових пошуків значення правових почуттів для забезпечення регулюючого впливу права на суспільні відносини,

подальший демократичний розвиток суспільного життя та державності. Зокрема теоретичну основу даного дослідження склали праці С. Бандес, В. Бачиніна, М. Кріеле, К. Мейєра, В. Селіванова, С. Сливки, П. Рабіновича, М. Цвіка, Р. Циппеліуса та ін., в яких представлено ідеї сучасного праворозуміння, впливу правосвідомості, правової культури та співвідношення інтелекту й інтуїції у процесі пізнання і застосування права. Проте, незважаючи на значний масив наукових напрацювань у цій сфері, залишаються нерозкритими питання обґрунтованості ефективності розгляду справ на основі правових почуттів та емоцій, виробленні інтуїтивних рішень, поєднання раціонального та ірраціонального мислення у процесі правозастосування.

Мета статті спрямована на визначення поняття правового почуття як необхідної складової правозастосовної діяльності суб'єктів державної влади, з'ясування його змісту та цінності у забезпеченні реалізації правових приписів та захисту прав і законних інтересів людини і громадянина, а також відновлення довіри громадськості до представників органів державної влади.

Виклад основного матеріалу. Діяльність органів державної влади орієнтована на регулювання соціальних процесів та організації суспільства. Проте, вона не має здатності безпосереднього впливу на соціальні структури та процеси, що в них відбуваються. Соціальний ефект і сама можливість правового регулювання органами державної влади залежить не лише від характеру правового впливу, а й від здатності й бажання всіх суб'єктів правовідносин сприймати та засвоювати його, вибудовувати у відповідності з ним свої вчинки і взаємовідносини.

Людина входить в систему правового регулювання у своїй соціальній якості як особистість, суб'єкт спілкування, перебуваючи одночасно об'єктом правового впливу і його реалізатором, відчуваючи детермінуючий вплив з боку правової системи і одночасно задовольняючи свої власні потреби та інтереси, використовуючи всі можливості для досягнення своїх цілей. Разом із тим, юридичний механізм правового регулювання, всі його складові взаємодіють з

проявами людської психіки в їх різноманітні індивідуальних та комплексних форм.

Результат правового регулювання, на який спрямована і правозастосовна діяльність, його ефективність багато в чому залежить від того, наскільки враховуються і використовуються психологічні фактори, що впливають на пізнання і розуміння працівниками державних структур правових норм, засвоєння правових приписів, формування позитивного відношення до них, готовності співвідносити та узгоджувати з ними свою правову поведінку і взаємодію в системі соціально-правових зв'язків.

Звісно, суспільне буття будь-якої форми завжди передбачає реалізацію усереднених (суб'єктивних) соціальних норм належної поведінки людей, що включають в себе певні дозволи і заборони, які вважаються в даний час істинними з точки зору соціального і духовного рівнів суспільного розвитку. В процесі пізнання права варто враховувати не лише суб'єктивне нормативно-належне, а й те, без чого жодна форма соціальної взаємодії існувати не може [1, с. 132]. Саме тому кожний суттєво-важливий історичний етап руху будь-якого державно впорядкованого суспільства характеризується пошуком шляхів побудови більш справедливого, ніж колишній, устрою, а також визначенням понять, насамперед, тих явищ, що становлять осередок соціальних взаємодій, без яких людина не може існувати. До таких соціально-культурних явищ відноситься право, яке, зважаючи на його значну роль у житті суспільства та окремих індивідів, його складність, багатомірність, багатофункціональність, постійно є предметом пізнання з боку вчених різних спеціальностей. Від того, як досліджується право, що вкладається в його поняття, багато в чому залежить усвідомлення необхідності розмежування понять права і закону, розуміння змісту конституційного принципу верховенства права, визначення шляхів реалізації даного принципу, усвідомлення його співвідношення з принципами верховенства конституції та верховенства закону в процесі створення системи права і законодавства тощо [2, с. 5; 3, с. 3-13].

На рубежі XXI століття відбувся відхід від домінуючого сприйняття емоцій як ірраціональ-

них та небезпечних. Пошук сучасного розуміння права як соціального явища, яке ускладнюється, зокрема в Україні, відсутність необхідної системи методологічних передумов наукового тлумачення його поняття [4, с. 4], передбачає нині застосування різних методів пізнання зазначеного явища, насамперед, раціональних (інтелектуальних) та ірраціональних (чуттєвих), тобто взаємозв'язку логічного та інтуїтивного (емоційного). Адже, беручи до уваги твердження С. Бандес, варто наголосити, що концепція права, в якій обмежуються емоції, неприйнятна для складностей юридичної практики і несумісна з сучасними знаннями про дійсні юридичні, етичні та моральні міркування, а також змінами та реформуванням правового життя [5]. Підтвердженням цього можна вважати дослідження відомого американського невролога А. Дамасіо, викладені в книзі «Помилка Декарта: емоції, розум і людський мозок», які доводять позитивну роль емоцій у судженнях. На думку вченого емоції мають значний вплив на пізнання, і тому спроби їх ігнорування чи придушення є не лише марними, а в деяких випадках носитимуть негативні наслідки. Адже без емоцій процес прийняття рішень може бути неглибоким, хитким та позбавленим необхідного почуття людяності [6].

Як слушно зауважує В. Селіванов, «...сьогодні в правовій свідомості все глибше стає зрозумілим, що об'єктивна соціальна реальність – це не лише об'єктивні матеріальні умови, економічні відносини, цілеспрямована предметно-практична діяльність людей, тобто видимий світ, примусово дані нам речі, а й духовне, психічне життя, множина ірраціональних, інтуїтивних моментів, тобто сфера іноді невидимих речей...» [1, с. 139]. Людське життя складається як з феноменів, що піддаються раціональному, інтелектуальному аналізу, так і з таких, що характеризуються ірраціональними, емоційними ознаками.

Раціональне (інтелект) та ірраціональне (інтуїція) є взаємопов'язаними сторонами єдиного пізнавального процесу. Спроба обійтися в процесі пізнання соціальної реальності без інтуїтивного, ірраціонального завжди призводить до виникнення безжиттєвих, позбавлених

будь-яких цінностей світогляду і життєпогляду. Зокрема, це стосується сфери права, де належна правомірна поведінка людини суттєво залежить від індивідуально-психічного.

Існує декілька філософсько-правових підходів і розуміння феномена відношення суб'єкта права до правових явищ.

З точки зору філософії раціоналізму (Р. Декарт, В. Гегель) розум (логіка, інтелект) є непорушною основою пізнання істини. Сутністю раціонального підходу в державній діяльності, зокрема правозастосовній, визнається незалежність розуму від будь-яких обставин, утвердження його свободи у формі відмови схилитися перед будь-яким авторитетом (хіба, що перед авторитетом знову таки ж «розуму» вищестоящого). Це явище позначають як «правова свідомість».

На противагу раціональному висувається ідея екзистенціалізму (лат. *existentio* – існування), відповідно до якої предметом філософсько-правового пізнання визнається людське існування, людина, яка розглядається лише з позиції духовного начала. До уваги слід взяти філософські погляди представників ірраціоналізму (А. Шопенгауер), які сповідують філософію екзистенціалізму, займають позицію жорстокого протистояння раціонального і які вважають, що людські інстинкти, почуття, емоції, воля, інтуїція підкоряють собі розум, інтелект, логіку. По суті раціональність протиставляється активно-творчим засадам людини, її суб'єктивно-особистим началам, її здатності вийти за межі адаптивної доцільної поведінки відносно до соціокультурних норм, цінностей, стандартів належної поведінки. Мова у даному підході йде про «правовий інстинкт».

Філософсько-правові погляди І. Ільїна, В. Бачиніна, В. Селіванова, які представляють собою ідеї рівноваги балансу, поєднання раціонального (тобто такого, що відноситься до розуму) та ірраціонального (тобто такого, що знаходиться поза розумом). Зазначені погляди впливають з природи творчої поведінки людини як головного суб'єкта соціальної взаємодії, з об'єктивної суперечливої складності, багатоаспектності цієї природи як сукупності взаємозв'язку раціонального та ірраціонального,

духовного і матеріального тощо, що впливають на двоїстий характер людини, який, з одного боку, пов'язаний з нормативністю суспільних відносин, з потребою упорядкування соціального буття, а з іншого, з анормативністю, з діями, що суперечать вимогам порядку [1, с. 136; 2, с. 5; 7, с. 82]. Ці погляди відносять до правових почуттів.

Правове почуття – це своєрідний духовний центр правової системи суспільства, який слугує формуванню і спрямованості правозастосовної і виховної діяльності держави. Правильне уявлення про правове почуття повинне сприяти подальшому поглибленню теоретичних і практичних знань щодо механізму правового регулювання в суспільстві. Це пов'язано з тим, що емоції та почуття виконують різні функції. Одні з них є загальною реакцією організму на життєво важливі події, інші – відображенням ставлення людини до дійсності. Емоції пов'язані з почуттями, проте почуття є вищою формою емоційного сприйняття та відображення дійсності. Для представників органів державної влади важливим є правове почуття як результат комплексного емоційного сприйняття права, яке ніби узагальнює почуття законності, власного обов'язку, справедливості, милосердя, відповідальності, сумнівів і впевненість у процесі пошуку істини.

Пошук істини – це не лише те, до чого прагне кожна людина, а й суть усієї правозастосовної діяльності. Йдеться про емоційний момент оцінки фактів правової дійсності за їх психологічним фактором у процесі правозастосування. Відомо, що в суб'єкта державної влади можуть виникати численні труднощі у процесі встановлення істини. Консенсус при верховенстві права у ситуаціях, коли кожен по своєму має рацію, не завжди виправданий. Наприклад, якщо мова йде про правопорушення, то в будь-якому випадку це буде стосуватися людської гідності, а отже матиме певні психологічні причини. Якщо ж позбавити систему правосуддя почуттів, то вона перетвориться на конвеєр, втратять своє функціональне призначення такі явища як примирення та соціальна справедливість. Тому, узагальнюючи ці аспекти, представники державної влади виробляють у

собі таке правове почуття, яке забезпечує аргументоване встановлення істини [8, с. 1147-1148].

Тривалий час вітчизняна правова система розвивалася в дусі того, що закон виступав на противагу емоціям, являв собою царину розуму та раціональності. Почуття ж навпаки характеризувалися як ірраціональні та небезпечні речі, які потрібно стримувати та пригнічувати. Але саме такий підхід призводить до того, що закон розглядається як дещо більше, ніж набір правил, які підтримують раціональність та запобігають проникненню емоцій в процес регулювання суспільством, що досить часто означає статус-кво.

В цілому ж здійснення правозастосовної діяльності без врахування емоцій та вироблення правових почуттів може призводити до певних проблем. Адже емоції завжди існують над поверхнею людської об'єктивності, а тому для уникнення прихованих упереджень краще заявити про них та протистояти їм. Також беземоційна діяльність суб'єктів державної влади робить закон жорстким і негнучким, чимось таким, що застосовується суто механічно незалежно від контексту, але завжди вбудованим у певні набори владних відносин. Це означає, що роль і кінцева мета правової системи навряд чи буде піддаватися сумнівам. За таких умов правозастосовна діяльність органів державної влади може перетворитися на «штампуючий механізм», а право як втілення соціальної справедливості втрачає своє призначення.

Західні вчені-правознавці нового часу теж відзначили, що у світовій юриспруденції з одного боку до встановлення права в процесі правотворчості та правозастосування, до юридичної науки пред'являються вимоги раціональності. З іншого боку, відомо, що людина поводить себе підкоряючись не лише розуму, але і своїй природі. Мислення, судження, поведінка управляються і емоційними, ірраціональними початками людської природи. Емоційні аспекти існують і в соціально-правовій реальності. Вони охоплюються категорією правового почуття, що виражає якість ірраціонального у відношенні людини і права.

Свого часу відомий дослідник Л. Петражицький стверджував, що право є сукупністю правових емоцій та почуттів і функціонує виключно в психіці людини, а не в офіційних нормативно-правових актах. Погоджуючись із науковими висновками вченого, слід зазначити, що уявлення про законність, справедливість та істину носять внутрішній, інтуїтивний характер і чинять іноді досить значний вплив на свідомість людини порівняно з нормами права. Наслідком такого впливу є поява певних емоцій, почуттів, переживань і, в кінцевому результаті, вироблення уявлень про належну поведінку та необхідний соціально-правовий порядок [9, с. 150].

У даному контексті актуальною є думка Р. Ієрінга, який зводив сутність правосвідомості та правового переконання до сутності абстракції науки та наголошував, що сила права, як і сила любові, ґрунтується на почутті. Саме ж правове почуття вчений називає «психологічним першоджерелом існуючого» [10, с. 32].

На необхідності сприйняття правових почуттів наголошує і представник школи «вільного права» Є. Ерліх. У своїй концепції «живого права» він заперечує механічне використання формально-закріплених норм права та пояснює необхідність їх доповнення під час правозастосування реальними «живими» суспільними зв'язками [11, с. 64]. Наукові обґрунтування вченого є особливо цінними при впровадженні нововведень у життя сучасного суспільства, адже «живе право» дозволяє визначити соціальні потреби, приймати дійсно необхідні нормативно-правові акти та здійснювати раціональне державне управління.

Один із провідних сучасних теоретиків правової державності професор Кельнського університету (ФРН) М. Кріеле в роботі «Правове почуття і легітимність правопорядку» розглядає легітимованість права як його відповідність принципу права, який виникає із психічного феномена правового почуття через призму знань про справедливий правопорядок. У його розумінні правове почуття – це почуття належного права, відчуття правового ідеалу [12, с. 23-24].

Відомий представник «феноменологічної школи права» професор Ерлангенського університе-

ту (ФРН) Р. Циппеліус в своїй роботі «Правове почуття і права совість» наголошує на суб'єктивній основі морально-етичної мотивації поведінки, охопленої поняттям совісті. Терміном «правове почуття» вчений позначає те, що людина вважає правильним у питаннях справедливості [13, с. 12-20].

Характеризуючи змістовне наповнення поняття «правове почуття», слід звернутися до напрацювань швейцарського вченого Х. Мейєра, який виокремлює наступні значення досліджуваного поняття: індивідуальне і колективне уявлення про справедливе регулювання суспільних відносин (ціннісні судження), що формується під впливом особистісних та соціальних факторів; можливість пізнання змісту позитивного права на основі латентного, відкладеного в понятті знання про особисті та домінуючі форми поведінки; особистого схвалення змісту права; співвідношення права та моралі; почуття необхідності організації суспільних відносин у межах справедливого порядку, або правопорядку, прагнення практичної реалізації норм; добровільне підкорення соціальним нормам, які сприймаються за дійсні; спонтанне саморегулювання соціальної кооперації завдяки довірі, співчуття, солідарності тощо, як доповнення і альтернатива правовому регулюванню; інтуїтивне, спонтанне формування суджень і поведінкових установок [14, с. 15].

Також уваги заслуговують дослідження ознак правових почуттів Х. Соломчаком, який визначає правове почуття як: самостійну складову правової свідомості людини; правове почуття, як будь-яке почуття, пов'язане з досвідом людини; ступінь розвитку правового почуття залежить від самої людини (чим вищий розвиток людини в інших природних детермінантах позитивної правової відповідальності (самостійності, розуму, волі) людини – тим краще вона володіє своїм правовим почуттям); якість правового почуття залежить від емоційного виховання людини; правове почуття впливає на характер діяльності людини та позитивні правові почуття, безпосередньо пов'язані з позитивною правовою відповідальністю людини [15, с. 14].

М. Жеребко відмічає, що «правове почуття існує на основі поняття, ідей, уявлень про право» і що «правове почуття – це те, що завжди спрямовує наш дух на пошуки кращого права» [16, с. 81]. Тож, правове почуття проявляється в усвідомленні індивідом оточуючої його правової дійсності, результатом чого є формування цілого комплексу правових знань, ідей, поглядів та уявлень, що інституціуються в правовій свідомості і в юридичному світогляді людини, засноване на загальноприйнятому ідеалі добра і справедливості. А це ще раз доводить, що всі інтелектуально-вольові процеси, пов'язані з вибором юридично значущої поведінки, реалізацією правових норм та правозастосуванням, відбуваються у правовому почутті.

Висновки. Під правовим почуттям варто розуміти соціально-психологічне (емоційне) відношення людини до права, правової дійсності, правових приписів та настанов, що засноване на загальновизнаному ідеалі добра і справедливості. Правове почуття є складним соціально-психологічним явищем, яке існує у кожного індивіда, суспільства в цілому впродовж всієї історії його розвитку. Його роль у сучасних умовах може і повинна бути посилена в усіх відношеннях, так як це є одним із важливих передумов побудови правової держави і демократичного громадянського суспільства.

Досліджені наукові ідеї мають важливе значення для вдосконалення роботи органів державної влади. Адже їх впровадження безпосередньо в процес прийняття юридичних рішень зумовить розвиток емоційного інтелекту та спонукатиме працівників державних органів більш етично займатися своєю професією, сприятиме прояву поваги до людей, тим самим розширюючи доступ громадян до правосуддя, їх можливості участі в управлінні публічними справами тощо.

Доводити значення впливу правових почуттів на прийняття рішень у процесі правозастосовної діяльності органів державної влади не означає, що вони повинні витіснити існуючі юридичні поняття розуму і раціональності або те, що вони відіграють вирішальну роль у будь-яких ситуаціях. Але почуття безперечно повинні виступати в якості одного з елементів дискурсу,

пов'язаного з правом і правовими межами. Поєднання розуму та емоцій і почуттів у правозастосовній діяльності може виявитися перетворюючим фактором як для самого закону, так і для суспільства в цілому, відкриваючи систему правосуддя, визнаючи важливість влади та соціальних відносин, а також підсилюючи уявлення про індивідуальне та загальне благополуччя. Поєднання раціонального та ірраціонального в процесі правозастосування може створити підґрунтя для побудови цілісної, ефективної і інклюзивної системи органів державної влади, в діяльності яких закон стане більш потужним інструментом, здатним забезпечити соціальну справедливість та дотримання принципу верховенства права.

Література

1. Селіванов В.М. Співвідношення інтелекту й інтуїції у процесі пізнання та перетворення права. *Проблеми філософії права*. 2004. Том II. С. 132-141.

2. Бачинин В.А. Природа правової реальності. *Право і політика*. 2004. № 2. С. 5-11.

3. Цвік М.В. Про сучасне праворозуміння. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 4. С. 3-13.

4. Рабінович П.М. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 4. С. 4-9.

5. Bades S.A. Feeling and Thinking Like a Lawyer: Cognition, Emotion, and the Practice and Progress of Law. *Fordham Law Review*. 2021. Vol. 89. No. 1. 2021. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3830936> (дата звернення: 20.05.2022).

6. Damasio A. *Descartes' error: emotion, reason and the human brain*. Penguin books, 1994. 301 p. URL: <https://www.amazon.com/Descartes-Error-Emotion-Reason-Human/dp/014303622X?asin=014303622X&revisionId=&format=4&depth=1> (дата звернення: 20.05.2022).

7. Ильин И.А. О сущности правосознания. Мюнхен, 1956. 165 с.

8. Сливка С.С. Емоційна культура. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 томах. Київ:

Видавничий дім «Ін Юре», 2003. Том 1. С. 1147-1148.

9. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: Лань, 2000. 608 с.

10. Иеринг Р. Борьба за право: монография / пер. с 7-го нем. Киев: Типо-литогр. А.К. Брун, 1893. 71 с.

11. Рибікова Г.В., Кириченко В.В. Застосування концепції «живого права» Є. Ерліха в умовах інформатизації та пандемії. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2021. № 4(61). С. 61-66. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.61.16350>

12. Kriele M. Rechtsgefühl und Legitimität der Rechtsordnung. *Das Sogenannte Rechtsgefühl*. Ernst-Joachim Lampe, 1985. Volume 10. P. 23-24. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-663-14478-6_3 (дата звернення: 03.06.2022).

13. Zippelius R. Rechtsgefühl und Rechtsgewissen. *Das Sogenannte Rechtsgefühl*. Ernst-Joachim Lampe, 1985. Volume 10. P. 12-22. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-663-14478-6_2 (дата звернення: 03.06.2022).

14. Meier C. Zur Diskussion über das Rechtsgefühl: Themenvielfalt-Ergebnistrends – neue Forschungsperspektiven. Berlin: Duncker und Humblot, 1986. 160 p. DOI: <https://doi.org/10.3790/978-3-428-45992-6>

15. Соломчак Х.Б. Детермінанти позитивної правової відповідальності людини: філософсько-правовий вимір: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2014. 22 с.

16. Жеребко М.А. Правовые чувства как основной элемент правовой психологии. *Legas Viata*. 2014. № 3. С. 79-85.

References

1. Selivanov V.M. Spivvidnoshennia intelektu y intuitsii u protsesi piznannia ta pe-retvorennia prava. *Problemy filosofii prava*. 2004. Tom II. S. 132-141.

2. Bachynin V.A. Pryroda pravovoi realnosti. *Pravo i polityka*. 2004. № 2. S. 5-11.

3. Tsvik M.V. Pro suchasne pravorozuminnia. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2001. № 4. S. 3-13.
4. Rabinovych P.M. Problemy transformatsii metodolohii vitchyznianoho pravoznavst-va: dosiahnennia, vtraty, perspektyvy. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2002. № 4. S. 4-9.
5. Bandes S.A., Feeling and Thinking Like a Lawyer: Cognition, Emotion, and the Practice and Progress of Law. *Fordham Law Review*. 2021. Vol. 89. No. 1. 2021. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3830936> (data zvernennia: 20.05.2022).
6. Damasio A. *Descartes` error: emotion, reason and the human drain*. Penguin books, 1994. 301 p. URL: <https://www.amazon.com/Descartes-Error-Emotion-Reason-Human/dp/014303622X?asin=014303622X&revisionId=&format=4&depth=1> (data zvernennia: 20.05.2022).
7. Ilyin Y.A. *O sushchnosti pravosoznanyia*. Miunkhen, 1956. 165 s.
8. Slyvka S.S. *Emotsiina kultura. Mizhnarodna politseiska entsyklopediia: u 10 tomakh*. Kyiv: Vydavnychiy dim «In Yure», 2003. Tom 1. S. 1147-1148.
9. Petrazhytskyi L.Y. *Teoryia prava y hosudarstva v sviazy s teoryei npravstven-nosty*. SPb.: Lan, 2000. 608 s.
10. Yerynh R. *Borba za pravo: monohrafyia / per. s 7-ho nem*. Kiev: Typo-lytohr. A.K. Brun, 1893. 71 s.
11. Rybikova H.V., Kyrychenko V.V. *Zastosuvannia kontseptsii «zhyvoho prava» Ye. Erlikha v umovakh informatyzatsii ta pandemii. Naukovi pratsi Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Yurydychnyi visnyk «Povitriane i kosmichne pravo»*. 2021. № 4(61). S. 61-66.
12. Kriele M. Rechtsgefühl und legitimitat der Rechtsordnung. Das Sogenannte Rechtsgefühl. Ernst-Joachim Lampe, 1985. Volume 10. P. 23-24. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-663-14478-6_3 (data zvernennia: 03.06.2022).
13. Zippelius R. Rechtsgefühl und Rechtsgewissen. Das Sogenannte Rechtsgefühl. Ernst-Joachim Lampe, 1985. Volume 10. P. 12-22. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-663-14478-6_2 (data zvernennia: 03.06.2022).
14. Meier C. Zur Diskussion uber das Rechtsgefühl: Themenvielfalt-Ergebnistrends – neue Forschungsperspektiven. Berlin: Duncker und Humblot, 1986. 160 p.
15. Solomchak Kh.B. *Determinanty pozytyvnoi pravovoi vidpovidalnosti liudyny: filosofsko-pravovyi vymir: avtoref. dys. na zdobuttia stupenia kand. yur. nauk: 12.00.12*. Lviv, 2014. 22 s.
16. Zherebko M.A. *Pravovye chuvstva kak osnovnoi element pravovoi psykholohyi. Lega si Viata*. 2014. № 3. S. 79-85.

LEGAL FEELING AS A COMPONENT OF A LAW ENFORCEMENT ACTIVITY OF PUBLIC AUTHORITIES

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: shapenkol@ukr.net

Purpose: of the article is an investigation of the essence of such notion as «legal feeling» as an essential element during law enforcement realization by public authorities and also the characteristic of its role and value for providing the legal regulation mechanism in general. **Methods of research:** methodology base of research includes hard science and specially legal methods of recognition, the using of such methods allowed to analyze different conceptual approaches to the creating ideas as for correlation of intelligence and insight, legal feeling impact, legal emotions and thinking on the process of recognition and using law. **Results:** the result of such scientific work became the development of theoretical provisions, due to which the definition of legal feeling was formed as a socio psychological (emotional) human attitude to the law, legal validity, legal attribution and adjustments, based on universally recognized ideal of goodness and justice. It was also proved by authors the meaning of legal feeling for construction and functioning of integrated, effective and inclusive system of public authorities, in particular due to its ability to implement the law into more powerfull instrument, which is capable for providing social justice and keeping rule of law. **Discussion:** legal feeling is a compound socio psychological phenomenon which exist in every individual, society in general throught the history of its development. Its role in modern conditions may and must be strengthened in all areas, as it is one of the important prerequisites for creation of legal state and democratic society. Researched scientific ideas have an important meaning for implementation of public authority work. Its implementation in the process of accepting legal decisions causes the development of emotional intelligence and motivate employees of public authorities pay attention to their professional etiquette, it contributes a sign of respect toward people, spreading a social access to justice, their opportunity to take part in public rights management.

Key words: legal emotions; legal feeling; legal thinking; enforcement activity; legal consciousness; justice.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2022